

Δημήτρης Κ. Αποστολόπουλος*

Η ΝΑΖΙΣΤΙΚΗ ΟΠΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΜΕΤΑΞΑ, 1936-1939

Εισαγωγή

Το άρθρο αυτό εξετάζει την εικόνα της ναζιστικής Γερμανίας για το δικτατορικό καθεστώς του Ιωάννη Μεταξά κατά την τριετία 1936-1939, στην περίοδο δηλαδή κατά την οποία σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής είναι ακόμα εφικτή εκ μέρους της Αθήνας η φαινομενική τήρηση ίσων αποστάσεων ανάμεσα σε Βρετανία και Γερμανία και ενώ το Τρίτο Ράιχ δείχνει ότι δεν έχει πολιτικό ενδιαφέρον για την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, παρά μόνον οικονομικά και πολιτιστικά συμφέροντα στην Ελλάδα. Το άρθρο βασίζεται κυρίως στο γερμανικό αρχειακό υλικό,¹ που διατηρείται στο Κέντρο Ερεύνης της Ιστορίας του Νεωτέρου Ελληνισμού (ΚΕΙΝΕ) της Ακαδημίας Αθηνών, υπό την κωδική ονομασία German Seized Records (GSR).²

Είναι γνωστό ότι ο Ιωάννης Μεταξάς είχε εντρυφήσει στον πρωσικό μιλιταρισμό, αφού το 1898 του είχε χορηγηθεί υποτροφία από τον τότε Διάδοχο Κωνσταντίνο για στρατιωτικές σπουδές στη Γερμανία και το 1902 είχε αποφοιτήσει με σημαντικές διακρίσεις από την Πολεμική Ακαδημία του

* Κύριος Ερευντής στο Κέντρο Έρευνας Ιστορίας Νεωτέρου Ελληνισμού (ΚΕΙΝΕ) της Ακαδημίας Αθηνών.

1. Κυρίως πρόκειται για τις εκθέσεις των Γερμανών πρέσβων στην Αθήνα. Δευτερευόντως έχει μελετηθεί η σχετική βιβλιογραφία και το ημερολόγιο του Ιωάννη Μεταξά, ενώ για τις ελληνογερμανικές σχέσεις της περιόδου έχουν ληφθεί υπόψη η διδακτορική διατριβή του Νικόλαου Παπαναστασίου και η μελέτη του Αννίβα Βελλιάδη.

2. Πρόκειται για αντίγραφα των γερμανικών στρατιωτικών αρχείων του Β' Παγκοσμίου

Βερολίνου. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την εμφανή προτίμησή του στα γερμανικά γράμματα και τέχνες –ίσως και γιατί αυτά βασιζόνταν στον φιλελληνισμό και τη μελέτη της κλασικής Ελλάδας εκ μέρους των Γερμανών από τον 19ο αιώνα– του είχαν προσδώσει την εικόνα του γερμανόφιλου.³

Εξάλλου, υπήρχαν στοιχεία στη δικτατορία της περιόδου 1936-1941 που παρέπεμπαν στον φασισμό και τον ναζισμό του Μεσοπολέμου. Το καθεστώς Μεταξά ήταν σαφώς αντικομμουνιστικό και αντικοινοβουλευτικό, όμως δεν ήταν ολοκληρωτικό, παρά το γεγονός ότι είχε κάποια εξωτερικά γνωρίσματα των φασιστικών καθεστώτων, όπως ο χαιρετισμός δια ανατάσεως της δεξιάς χειρός όμοιος με αυτόν της Γερμανίας του Χίτλερ, η χρήση στον πολιτικό λόγο του Μεταξά γλωσσικών εκφράσεων όμοιων με αυτών του Μουσολίνι,⁴ αλλά και η δημιουργία της Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας (ΕΟΝ),⁵ κατά το πρότυπο της *Hitlerjugend*, με αρχηγό της τον διάδοχο Παύλο. Η ίδρυση της τελευταίας πρέπει να ενταχθεί στο πλαίσιο της προσπάθειας να καταστεί η δικτατορία λαϊκά αποδεκτή και να περάσει την ιδεολογία της στη νεολαία, όμως η ένταξη σε αυτήν δεν ήταν επί της αρχής υποχρεωτική για τους νέους, όπως στη ναζιστική Γερμανία.

Γενικά και παρά κάποια κοινά στοιχεία με τον ναζισμό (και τον φασισμό), το καθεστώς της 4ης Αυγούστου απείχε από το Τρίτο Ράιχ. Μπορεί

Πολέμου, που όμως περιλαμβάνουν και αρκετό υλικό για τη ναζιστική Γερμανία (πολιτικο-διπλωματικού, οικονομικού και πολιτιστικού περιεχομένου) των ετών πριν την έναρξη του πολέμου κατά τη δεκαετία του 1930. Τα German Seized Records κατασχέθηκαν μετά το 1945 από τις ΗΠΑ και οργανώθηκαν από τα αμερικανικά ομοσπονδιακά αρχεία (NARA), τα οποία είχαν και την ευθύνη της αναπαραγωγής και διάθεσης αντιγράφων. Τα πρωτότυπα έχουν σήμερα επιστραφεί στη Γερμανία και είναι διαθέσιμα από τις υπηρεσίες του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Αρχείου (Bundesarchiv), του οποίου το παράρτημα που αφορά το στρατιωτικό αρχείο (Militärarchiv) εδρεύει στο Freiburg.

3. Panagiotis J. Vatikiotis, “Metaxas-The Man”, στο: Robin Higham and Thanos Veremis (Ed.), *Aspects of Greece 1936-40. The Metaxas Dictatorship*, ELIAMEP-Vryonis Center, Athens 1993, σελ. 189.

4. Αικατερίνη Μπρέγιαννη, «Η πολιτική των ψευδαισθήσεων: κατασκευές και μύθοι της μεταξικής δικτατορίας», στα: *Ιστορικά*, τόμος 16ος, τεύχος 30, Εκδοτικός οίκος Μέλισσα, Ιούνιος 1999, σελ. 171 κ.ε.

5. Με σκοπό την «προαγωγήν τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς καταστάσεως αὐτῶν, ἀνάπτυξιν τοῦ Ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ τῆς πίστεως πρὸς τὴν θρησκείαν, δημιουργία πνεύματος συνεργασίας καὶ κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, καὶ ἔγκαιρον ἐπαγγελματικὸν προσανατολισμὸν ἐκάστου, ἀναλόγως πρὸς τὰς φυσικὰς ιδιότητας αὐτοῦ». [Εφημερίς της Κυβερνήσεως τεύχος Α', αριθμ. 499, 10 Νοεμβρίου 1936, σελ. 2666-2667 (Α.Ν. «περὶ συστάσεως Ἐθνικῆς Οργανώσεως τῆς Νεολαίας»)].

να ήταν αντικοινοβουλευτικό και αυταρχικό, αλλά ήταν ταυτόχρονα αντιμπερριαλιστικό, ενώ δεν υιοθετούσε τις φυλετικές διακρίσεις της Γερμανίας του Χίτλερ.⁶ Στο ιδεολογικό πεδίο η δικτατορία Μεταξά εμπνεύστηκε από τη «Νέα Γερμανία», όμως το τελικό αποτέλεσμα απείχε αρκετά από την εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία. Σε επίσημους λόγους γινόταν αναφορά στην «εθνική αναγέννηση»⁷ και στο «Νέον Κράτος»,⁸ το οποίο όμως συνυπήρχε με πολλά άλλα ελληνικά παραδοσιακά στοιχεία, όπως η θρησκευτική πίστη και ρητορικά σχήματα, όπως το «Πατρίς, Θρησκεία, Οικογένεια». Ακόμα και η ιδεολογία στην οποία βασίστηκε το κράτος της 4ης Αυγούστου περί «Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού», (μετά την Αρχαία Ελλάδα και το Βυζάντιο που αντιστοιχούσαν στον «Πρώτο» και «Δεύτερο»),⁹ είχε σκοπό την εθνική ενότητα και συνέχεια, αλλά δεν δημιούργησε ένα μαζικό ρεύμα, όπως αυτό του Ναζιστικού Κόμματος στη Γερμανία. Στην ουσία παρέμεινε μία προσωπική δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά.¹⁰

Σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής και παρά τη συχνά αναφερόμενη γερμανοφιλία του Μεταξά, η Ελλάδα υπό την εποπτεία του Γεωργίου Β' θα παραμείνει στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1930 σταθερά προσδεμένη στο άρμα της Μεγάλης Βρετανίας.¹¹ Τον προσανατολισμό αυτό της χώρας

6. Nikolaos Papanastasiou, *Die Metaxas-Diktatur und das nationalsozialistische Deutschland (1936-1941)*, Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät II der Universität Augsburg, 2000, σελ. 54 κ.ε.

7. Λόγος Ι. Μεταξά, 10/8/1936, στο: Μεταξάς. Το προσωπικό του ημερολόγιο, τόμος 4ος 1933-1941, Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα 1960, σελ. 652.

8. Αικατερίνη Μπρέγιαννη, «Η πολιτική των ψευδαισθήσεων...», *ό. π.*, σελ. 178.

9. Την περιγραφή αυτή υιοθετεί και η γερμανική αντιπροσωπεία στην Αθήνα σε ενημέρωσή της προς το Auswärtiges Amt [Γερμανική Αντιπροσωπεία στην Αθήνα προς Auswärtiges Amt (POL IV 5956), *Der Artikel Griechenland im Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschums*, 12.11.1937, στο: GSR/T120/1073: Politische Abteilung IV: Griechenland, Innere Politik, Parlaments- u. Parteiwesen, (1936-1939) Serial N. 1934, 433745]. Βλ. σχετικά και Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940*, τόμος Β', Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα 1955, σελ. 467 κ.ε. και Σπύρος Λιναρδάτος, *4η Αυγούστου*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1966, σελ. 151 κ.ε. και Constantine Sarandis, "The Ideology and Character of the Metaxas Regime", στο: Robin Higham and Thanos Veremis (Ed.), *Aspects of Greece 1936-40. The Metaxas Dictatorship*, ELIAMEP-Vryonis Center, Athens 1993, σελ. 147 κ.ε.

10. Πώργος Θ. Μαυρογορδάτος, *Μετά το 1922. Η παράταση του Διχασμού*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2017, σελ. 84.

11. Θάνος Βερέμης, *Ελλάδα-Ευρώπη. Από τον Πρώτο Πόλεμο ως τον Ψυχρό Πόλεμο*, Αθήνα 1992, Εκδόσεις Πλέθρον, σελ. 105.

δεν θα αμφισβητήσει σε καμία περίπτωση ο Μεταξάς, ακόμα και πριν αναλάβει πρωθυπουργός, με τις δηλώσεις του να ευθυγραμμίζονται με τις επιθυμίες των Βρετανών. Δύο χρόνια πριν αναλάβει την εξουσία, σε απόρρητη σύσκεψη με αφορμή την υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου, υπογράμμισε: «Ἡ Ἑλλάς δέν εἶναι μία χερσόνησος περιβροχομένη ἀπό θάλασσαν, ἀλλά μία θάλασσα περιβαλλομένη ὑπό ξηρᾶς [...] Ἡ Ἑλλάς δέν δύναται λοιπόν νά τά βάλῃ ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως μέ καμίαν ἀπολύτως ναυτικήν δύναμιν μεγάλην [...] Ἡ Ἑλλάς [...] ἐν οὐδεμίᾳ περιπτώσει δύναται νά εὐρεθῇ εἰς στρατόπεδον ἀντίθετον ἐκείνου, εἰς τό ὁποῖον εὐρίσκεται ἡ Ἀγγλία».¹²

Το γεγονός, όμως, ότι το Λονδίνο αδυνατούσε να παράσχει στην Ελλάδα ουσιαστική στρατιωτική υποστήριξη και η Γερμανία αποτελούσε από δεκαετίες ισχυρό εμπορικό της εταίρο, θα οδηγήσει την Αθήνα στην υποστήριξη μίας φαινομενικής ουδετερότητας. Η τελευταία επέτρεπε στην ελληνική πλευρά να διατηρεί ανεμπόδιστα καλές σχέσεις με το Βερολίνο και έτσι να επωφελεῖται από τις οικονομικές σχέσεις με το Τρίτο Ράιχ, ελπίζοντας παράλληλα ότι δεν θα χρειαστεί να έρθει σε πολεμική αντιπαράθεση μαζί του, όσο και να χειροτέρευε η κατάσταση, που είχε διαμορφωθεί μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1930.¹³

Ουδετερότητα και γερμανοφιλία

Στις εκλογές των αρχών του 1936 το κόμμα των Ελευθεροφρόνων του Μεταξά κατέλαβε επτά έδρες στο κοινοβούλιο, όσες και το προηγούμενο

12. Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, Εστία, Αθήνα 1992, σελ. 256. Για το ίδιο θέμα βλ. και Σπύρος Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις (1936-1940)*, Αθήνα 1993, Εκδόσεις Προσηγνιο, σελ. 65 κ.ε.

13. Στα μέσα της δεκαετίας του 1930 είχε γίνει σαφές ότι η έκρηξη ενός νέου πολέμου ήταν θέμα χρόνου. Τον Μάρτιο του 1935 με Διάταγμα του Αδόλφου Χίτλερ καθιερώνεται στη Γερμανία η υποχρεωτική στρατιωτική θητεία και η στρατιωτική της δύναμη αυξάνεται σε 36 μεραρχίες. Τα παραπάνω αποτελούσαν ξεκάθαρη καταστρατήγηση των όρων της Συνθήκης των Βερσαλλιών, όμως Μεγάλη Βρετανία και Γαλλία δεν αντέδρασαν στο πλαίσιο της «πολιτικής κατευνασμού» (appeasement). Ακριβώς έναν χρόνο αργότερα ο Χίτλερ κατέλαβε την αποπλισμένη περιοχή του δυτικού Ρήνου παραβιάζοντας για δεύτερη φορά τη Συνθήκη. Στο μεταξύ τον Οκτώβριο του 1935 είχε ξεκινήσει η ιταλική εισβολή στην Αβησσυνία, ενώ και η συνέχιση του Ισπανικού Εμφυλίου με την ανάμειξη των Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης υπέσκαπτε την προσπάθεια διατήρησης της διεθνούς ειρήνης.

έτος. Το γεγονός αυτό κανονικά θα έδειχνε ότι το μέλλον της πολιτικής του σταδιοδρομίας δεν διαγραφόταν ευοίωνα.¹⁴ Ωστόσο, μία σειρά από ενέργειες του Βασιλιά Γεωργίου Β' άλλαξαν το πολιτικό σκηνικό, φέρνοντας τον φιλοβασιλικό Ιωάννη Μεταξά αρχικά στη θέση του υπουργού Στρατιωτικών –μάλιστα εν αγνοία και παρά τη θέληση του υπηρεσιακού πρωθυπουργού, επίσης βασιλόφρονος, Κωνσταντίνου Δεμερτζή¹⁵ και λίγο μετά αναθέτοντάς του την αντιπροεδρία της κυβέρνησης και τα υπουργεία Ναυτικών και Αεροπορίας.¹⁶ Μετά τον αιφνίδιο θάνατο του Δεμερτζή στις 13 Απριλίου, ο Μεταξάς θα ορκιστεί πρωθυπουργός και θα λάβει ψήφο εμπιστοσύνης στις 27 Απριλίου. Τρεις μέρες αργότερα η Βουλή διέκοψε τις εργασίες της για πέντε μήνες, εξουσιοδοτώντας την κυβέρνηση να εκδίδει νομοθετικά διατάγματα. Ήταν περίοδος πολυάριθμων εκδηλώσεων του εργατικού κινήματος, τις οποίες σε συνδυασμό με «την ασταθή διεθνή συγκυρία και τον κομμουνιστικό κίνδυνο» ο Μεταξάς επικαλέστηκε τελικά για την αναστολή πολλών διατάξεων του Συντάγματος, τη διάλυση της Βουλής και την επιβολή δικτατορίας στις 4 Αυγούστου.¹⁷

Προφανώς ο βασιλιάς Γεώργιος συμμετείχε καθοριστικά στην εξέλιξη αυτή και είναι βέβαιο ότι δεν θα επέλεγε τον Μεταξά για την επιβολή της δικτατορίας, εάν ο τελευταίος δεν είχε με κάθε τρόπο διαβεβαιώσει ότι η χώρα θα παρέμενε σταθερή σύμμαχος της Μεγάλης Βρετανίας.¹⁸ Το

14. Ο ίδιος ο Μεταξάς θα γράψει στο ημερολόγιό του: «Συμπέρασμα, ο αντιβενιξελισμός δεν με θέλει, με απέβαλεν εκ του μέσου του. Καλλίτερα.» και σε άλλο σημείο: «Σιγά σιγά κατευνάζεται η ψυχική μου κατάσταση. Βλέπω να φεύγει κάθε όνειρο φιλόδοξο...» (Ιωάννης Μεταξάς, *Το προσωπικό του ημερολόγιο*, Τόμος Τέταρτος, 1933-1941, επιμέλεια Φαίδων Βρανάς, Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα 1960, σελ. 175).

15. Από τις 30 Νοεμβρίου του 1935 ο Κωνσταντίνος Δεμερτζής είχε σχηματίσει κατ' εντολή του Γεωργίου, που μόλις είχε επιστρέψει στην Ελλάδα, την λεγόμενη «άχρουν κυβέρνηση», που θα διενεργούσε τις εκλογές της 26ης Ιανουαρίου 1936. Επειδή και μετά τις εκλογές αυτές όλες οι προσπάθειες συνεννοήσεων που έγιναν με τους πολιτικούς αρχηγούς για σχηματισμό κυβέρνησης απέτυχαν, ο Δεμερτζής παρέμεινε πρωθυπουργός (Βλ. μεταξύ άλλων: Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων...*, ό. π., σελ. 405 κ.ε. και Σπύρος Λιναρδάτος, *Πως εφτάσαμε στην 4η Αυγούστου*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1965, σελ. 141 κ.ε.).

16. Αννίβας Βελλιάδης, *Μεταξάς-Χίλερ*, *Ελληνογερμανικές Σχέσεις στην Μεταξική δικτατορία, 1936-1941*, Εκδόσεις Ενάλιος, Αθήνα 2003, σελ. 17.

17. Ιωάννης Μεταξάς. Το προσωπικό του ημερολόγιο, τόμος 4ος 1933-1941, Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα 1960, σελ. 222 κ.ε.

18. Σπυρίδων Μαρκεζίνης, *Πολιτική Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδος*, τόμος 4ος, Αθήνα 1973, σελ. 331.

Foreign Office δέχτηκε την επιβολή της δικτατορίας με ανάμεικτα συναισθήματα, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι «εφόσον το στράτευμα παρέμενε πιστό στον βασιλιά, μια δικτατορία μπορούσε να φέρει την ισορροπία στο εσωτερικό πολιτικό σκηνικό».¹⁹

Από την πλευρά τους οι Γερμανοί θα δουν εξαοχής θετικά την παρουσία του Ιωάννη Μεταξά στα πολιτικά δρώμενα της Ελλάδας, αφού ως προσωπικότητα διατηρούσε καλές σχέσεις με την πρεσβεία τους στην Αθήνα και γνώριζε τη γερμανική γλώσσα.²⁰

Αλλά και σε επίσημο διμερές επίπεδο, η γερμανική πλευρά παρ' ότι αναγνώριζε τη σύνδεση της Ελλάδας με τη Μεγάλη Βρετανία, παρατηρούσε, εκτός από αρκετή γερμανοφιλία στην ελληνική κοινωνία, την ειλικρινή προσπάθεια της Αθήνας να διατηρεί καλές διπλωματικές και οικονομικές σχέσεις μαζί της. Στο πλαίσιο αυτό η γερμανική πλευρά καταγράφει την ικανοποίηση της ελληνικής κυβέρνησης για την προμήθεια γερμανικού στρατιωτικού υλικού, που της έδινε τη δυνατότητα για τη χάραξη μίας δι-

19. John S. Koliopoulos, *Greece and the British Connection 1935-1941*, Oxford University Press 1977, σελ. 47 και 59.

20. Η γερμανική πλευρά έτρεφε συμπάθεια σε πολιτικές προσωπικότητες που γνώριζαν τη Γερμανία, τον πολιτισμό, τον τρόπο σκέψης και κυρίως τη γλώσσα της και μπορούσαν να είναι χρήσιμοι στην εδραίωση των διμερών σχέσεων. Τέτοια ήταν και η περίπτωση του Δημάρχου Αθηναίων, Κωνσταντίνου Κοτζιά. Ο Κοτζιάς επισκέπτεται τη Γερμανία την άνοιξη του 1936 και μένει ενθουσιασμένος από την υποδοχή που του επιφυλάσσουν Γερμανοί αξιωματούχοι στο Βερολίνο, το Αμβούργο και τη Δρέσδη. Ψυρνώντας στην πατρίδα του περιγράφει με τον γλαφυρότερο τρόπο τις συνομιλίες που είχε με τον ίδιο τον Αδόλφο Χίτλερ, τον οποίο χαρακτηρίζει «προσωποποίηση της πίστης και της ισχυρής θέλησης του γερμανικού λαού», με τον «παλιό γνώριμο και φίλο της Ελλάδας» υπουργό της αεροπορίας, Hermann Göring και τον υπουργό προπαγάνδας, Paul Joseph Goebbels, τον οποίο μάλιστα προσκάλεσε στην Ελλάδα. Ο Κοτζιάς ενημέρωσε με μεγάλη χαρά τον Γερμανό πρέσβη στην Αθήνα, Theodor Kordt, για τις λεπτομέρειες του ταξιδιού του, έδωσε συνεντεύξεις προβάλλοντας τη Γερμανία του Χίτλερ σε όλες σχεδόν τις αθηναϊκές εφημερίδες και έφτασε να προτείνει την επίσημη αποστολή για ένα έτος δώδεκα νέων Ελλήνων διαφόρων ειδικοτήτων, προκεκμένου να εντυφύσουν στον τρόπο ζωής και οργάνωσης της «Νέας Γερμανίας». Σύμφωνα με τα λεγόμενά του, είχε πει στον ίδιο τον Χίτλερ, ότι κατανοούσε ότι ο εθνικοσοσιαλισμός δεν είναι προϊόν εξαγωγής, ωστόσο θα μπορούσε κανείς να μεταλαμπαδεύσει το πνεύμα αυτής της αντίληψης για το κράτος (Staatsauffassung) σε μία άλλη χώρα! Σε ενημερωτικό σημείωμα προς το Auswärtiges Amt η γερμανική αντιπροσωπεία στην Αθήνα κατέληγε στο συμπέρασμα, ότι στο πρόσωπο του δημάρχου, ο οποίος ήταν δημοφιλής προσωπικότητα και διέδιδε με εντυπωσιακό τρόπο τις εμπειρίες του ταξιδιού του, η γερμανική πλευρά είχε κερδίσει έναν χρήσιμο φίλο. (Kordt προς Auswärtiges Amt, 19.5.1936, στο: GSR/T120/1072: Politische Abteilung IV: Griechenland, Politische Beziehungen zu Deutschland (1936-1938), Serial N. 1915, 430750-430751).

κής της αμυντικής πολιτικής, που η ίδια ήθελε να φαίνεται ουδέτερη, δηλαδή κάπως ανεξάρτητη από τα βρετανικά συμφέροντα. Μάλιστα, με αφορμή το θεωρητικό ενδεχόμενο σύναψης ενός Μεσογειακού Συμφώνου το καλοκαίρι του 1936 με αντικείμενο την προσέγγιση-συμφωνία Μ. Βρετανίας-Γαλλίας-Ιταλίας και ενώ έχει προηγηθεί η ιταλική εισβολή στην Αβησσυνία, γίνεται προς το *Auswärtiges Amt* σαφής η διάθεση της Αθήνας να προλάβει –στον βαθμό που της αναλογεί– δυσάρεστες εξελίξεις, που θα την ενέπλεκαν σε μία πολεμική αναμέτρηση με την Ιταλία και κατά συνέπεια αργότερα με τη Γερμανία.²¹

Οι κινήσεις της Ιταλίας στην ανατολική Μεσόγειο, θα αποτελούν διαρκώς αντικείμενο προσεκτικής μελέτης από ελληνικής πλευράς, πάντα σε συσχετισμό με τις διαθέσεις της άλλης δύναμης του Άξονα. Στα τέλη Ιουλίου 1936, ο Ιωάννης Μεταξάς θα καλέσει τον Γερμανό πρέσβη, Theodor Kordt, προκειμένου να διευκρινίσει τον βαθμό ταύτισης της ιταλικής πολιτικής στη Μεσόγειο με τη γερμανική, για να λάβει την ικανοποιητική για αυτόν απάντηση, ότι παρά τα κοινά γερμανοϊταλικά συμφέροντα, δεν υπάρχουν σχετικές πολιτικές συμφωνίες ανάμεσα σε Γερμανία και Ιταλία σχετικά με τις ενέργειες της δεύτερης στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου. Ο Γερμανός πρέσβης τόνισε στη συνάντηση αυτή, ότι η Γερμανία είχε στην περιοχή μόνον οικονομικά συμφέροντα και ο ίδιος ο Führer «σκόπευε να συνεχίσει την ειρηνική πολιτική συνεργασίας με την Αγγλία». Οι εξηγήσεις του, όπως παρατηρούσε ο ίδιος σε υπόμνημα προς το *Auswärtiges Amt*, δημιούργησαν αίσθημα ανακούφισης στον Μεταξά.

Κλείνοντας τις παρατηρήσεις του, ο Γερμανός πρέσβης τόνισε ότι ήταν προς όφελος των σχέσεων του Βερολίνου με την Αθήνα να καθησυχαστεί η τελευταία σχετικά με τις βλέψεις του Τρίτου Ράιχ στη Μεσόγειο και να της δοθεί η εντύπωση ότι δεν υπάρχει στενή συνεργασία Γερμανίας-Ιταλίας στην ανατολική Μεσόγειο. Γι' αυτό, όπως παρατηρούσε, ήταν ευνοϊκή χρονικά η συνάντησή του με τον Μεταξά, πριν ανακοινωθεί από τον Γερμανό πρέσβη στη Ρώμη προς την ιταλική κυβέρνηση, η αναβάθμιση της γερμανικής αντιπροσωπείας στην κατεχόμενη από τους Ιταλούς πρωτεύουσα της Αιθιοπίας, Αντίς Αμπέμπα, σε γενικό προξενείο.²²

21. Γερμανική Αντιπροσωπεία στην Αθήνα (Pistor) προς *Auswärtiges Amt, Mittelmeer Politik Griechenlands*, 15.7.1936, στο: GSR/T120/1072: Politische Abteilung IV: Griechenland, Politische Beziehungen zu Deutschland (1936-1938), Serial N. 1915, 430752-430754.

22. Kordt προς *Auswärtiges Amt, Unterredung mit Ministerpräsident Metaxas über das*

Αν και η κυβέρνηση Μεταξά προσπαθούσε με την πολιτική της να διασφαλίσει τα δικά της συμφέροντα, η ελληνική ουδετερότητα συνέφερε την ίδια τη Γερμανία του Χίτλερ: αφενός εξασφάλιζε ότι δεν δημιουργείται κάποιος πολιτικός συνασπισμός στην ευρύτερη περιοχή προσδεδμενός στη Βρετανία και αφετέρου μπορούσε να προωθεί την οικονομική της διείσδυση στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια για την εξασφάλιση πρώτων υλών.

Το Βερολίνο και η επιβολή της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου

Την επόμενη της επιβολής δικτατορίας από τον Μεταξά, στις 5 Αυγούστου 1936, ο Γερμανός πρέσβης ενημερώνει λεπτομερώς την υπηρεσία του στο Βερολίνο, κάνοντας θετική αποτίμηση της νέας κατάστασης για τα γερμανικά συμφέροντα και εστιάζοντας στο ότι πλέον ο Μεταξάς θα μπορεί χωρίς οιαδήποτε κριτική να συνεχίσει τις παραγγελίες όπλων από τη Γερμανία. Τόνισε μάλιστα ότι ο Μεταξάς σε ενημέρωση προς τις ξένες αντιπροσωπείες απευθύνθηκε στον ίδιο ιδιαίτερα εγκάρδια, λέγοντάς του ότι αναγνώριζε στην χώρα του το «ισχυρότερο προπύργιο κατά του κομμουνισμού», ενώ ανέφερε στο υπόμνημά του και τα λόγια άλλου «δεξιού σημαντικού κοινοβουλευτικού πολιτικού»: «Στην Ισπανία εμφύλιος και στο Βερολίνο Ολυμπιακοί Αγώνες. Η επιλογή για εμάς τους Έλληνες είναι προφανής!»²³

Λίγο αργότερα, στις 20 Σεπτεμβρίου 1936, ο υπουργός προπαγάνδας του Ράιχ, Paul Joseph Goebbels, επισκέπτεται την Αθήνα με τη σύζυγό του. Η υποδοχή της κυβέρνησης, αλλά και του απλού κόσμου ήταν εγκάρδια. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του για μία εβδομάδα στην Ελλάδα, ο Goebbels –πριν τις περιηγήσεις σε αρχαιολογικούς χώρους, εκδρομές και μία κρουαζιέρα, μετά την επίσκεψη στους Δελφούς, από την Ιτέα σε Ναύπλιο-Γύθειο-Αίγινα– είχε επίσημες συναντήσεις στην Αθήνα με τον Ιωάννη Μεταξά, με τον υπουργό Τύπου Νικολούδη και με τον πρώην δήμαρχο Αθηναίων, Κωνσταντίνο Κοτζιά, ο οποίος μετά τον Αύγουστο του 1936 εί-

deutsch-italienische Verhältnis; Befriedigung Griechenlands über die Tatsache dass keine politische Abmachungen mit Italien bestehen, 27.7.1936, στο: GSR/T120/1072: Politische Abteilung IV: Griechenland, Politische Beziehungen zu Deutschland (1936-1938), Serial N. 1915, 430757 κ.ε.

23. Kordt προς Auswärtiges Amt (Abschrift Pol IV 2159/36), *Die Errichtung der Diktatur Metaxas zur Rettung Griechenlands vor dem sozialen Umsturz*, 5.8.1936, στο: GSR/T120/1072: Politische Abteilung IV: Griechenland, Politische Beziehungen zu Deutschland (1936-1938), Serial N. 1915, 430765-430770.

χε αναλάβει «υπουργός Διοικήσεως Πρωτευούσης» στην κυβέρνηση Μεταξά. Στις συναντήσεις αυτές ο Γερμανός υπουργός επανέλαβε τον θαυμασμό του για την αρχαία Ελλάδα, αλλά και για τον «δραστικό τρόπο με τον οποίο ο Μεταξάς και η κυβέρνησή του είχαν νικήσει τον κομμουνισμό».²⁴ Η ελληνική κυβέρνηση έκανε τα πάντα όχι μόνον για να αισθανθεί άνετα ο Γερμανός επισκέπτης, αλλά στην προσπάθειά της να αποκτήσει και η ίδια πολιτική και ιδεολογική νομιμοποίηση, αφού η δικτατορία της 4ης Αυγούστου μετρούσε μόνον λίγες εβδομάδες ζωής, δεν έχανε ευκαιρία να εκφράζει το θαυμασμό της στη Γερμανία του Χίτλερ.

Ενώ, όμως, στις διμερείς αυτές επαφές το κλίμα ήταν εγκάρδιο, όπως παρατηρούσε ο Γερμανός πρέσβης, οι δύο πλευρές ήταν προσεκτικές ως προς το τι θα έβγαινε προς τα έξω. Έτσι, ενώ για παράδειγμα μετά την επίσκεψη του Γερμανού αξιωματούχου και της συνοδείας του στην Ακρόπολη οι ελληνικές εφημερίδες έκαναν εκτενείς αναφορές στον θαυμασμό που αυτός έδειχνε προς τα αρχαία μνημεία, αλλά και τη σύγχρονη Ελλάδα, όταν ο Μεταξάς απένειμε στον Goebbels τον Μεγαλόσταυρο του βασιλιά Γεωργίου, ούτε ο υπουργός του Ράιχ ήθελε να γίνει γνωστό στον γερμανικό Τύπο και για τον λόγο αυτό επέστησε την προσοχή στη γερμανική αντιπροσωπεία, ούτε οι ελληνικές εφημερίδες έκαναν κάποια σχετική αναφορά ακόμα και αρκετές ημέρες μετά την αναχώρηση του Goebbels από την Ελλάδα.²⁵

Σε κάθε περίπτωση, η επίσκεψη Goebbels ευνόησε τη δικτατορία Μεταξά στα πρώτα της βήματα. Ιδιαίτερα η συνέντευξή του στην εφημερίδα *Βραδυνή*, στην οποία ανέφερε ότι «ο αληθινός ηγέτης δεν περιμένει να φτάσει η ώρα της κατάλυσης του κράτους, αλλά οφείλει να παρέμβει δυναμικά, όσο είναι ακόμα καιρός» ανέκοψε –κατά την εκτίμηση του Γερμανού πρέσβη– τη φόρα όσων ισχυρίζονταν ότι στην Ελλάδα δεν υπήρχε κομμουνιστικός κίνδυνος και άρα λόγος επιβολής δικτατορίας, εδραιώνοντας την άποψη ότι «ο αγώνας κατά του κομμουνισμού μπορούσε να κερδηθεί μόνον περνώντας στην επίθεση».²⁶

24. Kordt προς Auswärtiges Amt (POL IV 3493/36), *Griechenlandbesuch des Herrn Reichsministers Dr. Goebbels. Äußerer Verlauf, Wirkung auf die griechische Öffentlichkeit*, 30.9.1936, στο: GSR/T120/1072: Politische Abteilung IV: Griechenland, Politische Beziehungen zu Deutschland (1936-1938), Serial N. 1915, 430771-430772.

25. Kordt προς Auswärtiges Amt (POL IV 3493/36), *Griechenlandbesuch des Herrn Reichsministers Dr. Goebbels...*, ό. π., 430773.

26. Kordt προς Auswärtiges Amt (POL IV 3493/36), *Griechenlandbesuch des Herrn Reichsministers Dr. Goebbels...*, ό. π., 430775-430776.

Συμπερασματικά και πέρα από το πολιτικό όφελος της κυβέρνησης Μεταξά, η γερμανική πλευρά έκανε λόγο για εμβάθυνση στις παραδοσιακές σχέσεις φιλίας των δύο χωρών. Με ιδιαίτερη μάλιστα ικανοποίηση κατέγραφε την εγκαρδιότητα με την οποία υποδέχθηκε το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας τους Γερμανούς επισκέπτες, τις ενθουσιώδεις εκδηλώσεις απλών ανθρώπων απέναντι στον υπουργό του Ράιχ σε όλες τις επισκέψεις του εντός και εκτός Αθηνών και ιδιαίτερα τις επευφημίες που του επεφύλαξαν στο Καλλιμάρμαρο Στάδιο κατά την έναρξη των Βαλκανικών Αγώνων, όπου σύμφωνα με την έκθεση του Γερμανού πρέσβη το πλήθος ζητωκραύγαζε «Heil Hitler» και «Heil Goebbels». Για να εκφράσει την ικανοποίησή του από τη διαμονή του στην Ελλάδα, ο Γερμανός υπουργός παρέδωσε στον Έλληνα πρωθυπουργό μία επιταγή 150 χιλιάδων δραχμών προς ενίσχυση πολύτεκνων οικογενειών και του συνταξιοδοτικού ταμείου των σωματίων ασφαλείας, χειρονομία που έγινε δεκτή με ευγνωμοσύνη από ελληνικής πλευράς.²⁷

1936-1937: ουδετερότητα και αμοιβαία συμπάθεια

Ακόμα και να ληφθεί υπόψη ότι η καταγραφή από γερμανικής πλευράς της εγκάρδιας ελληνικής αντιμετώπισης του Goebbels εμπεριέχει κάποια στοιχεία υπερβολής, είναι ωστόσο σαφές ότι η σε κάποιο βαθμό ιδεολογική συγγένεια των δύο καθεστώτων και κυρίως ο αντικομμουνισμός τους, ο θαυμασμός του Μεταξά για τη Γερμανία και βέβαια η επιθυμία της Αθήνας να τηρήσει τη φαινομενική ουδετερότητα, παρά την ευθυγράμμιση με τους Βρετανούς, θα ευνοήσουν τη διατήρηση καλών διμερών σχέσεων τη διετία 1936-1937.

Τον αντίκτυπο της επίσκεψης Goebbels στο εσωτερικό της Ελλάδας έδειξε να έχει υποτιμήσει η βρετανική πλευρά, η οποία έσπευσε στο διάστημα 15-21 Οκτωβρίου 1936 να στείλει για συμβολική επίσκεψη στον φαληρικό όρμο μέρος του στόλου της Μεσογείου. Αν και η επίσκεψη βρετανικού ναυτικού γινόταν κάθε φθινόπωρο, αυτή τη φορά η συμμετοχή των πολεμικών πλοίων ήταν πιο μεγάλη και η επίδειξη ισχύος πιο εντυπωσιακή. Η

27. Kordt προς Auswärtiges Amt (POL IV 3493/36), *Griechenlandbesuch des Herrn Reichsministers Dr. Goebbels...*, ό. π., 430777-430778.

γερμανική αντιπροσωπεία στην Αθήνα περιέγραφε λεπτομερώς στο Βερολίνο τις βρετανικές κινήσεις και τα πλοία που συμμετείχαν στην επίσκεψη, μεταφέροντας μία εικόνα πολεμική και επίδειξης δύναμης. Συνέδεσε μάλιστα το γεγονός με την επιθυμία της Βρετανίας να εξισορροπήσει τη νέα κατάσταση, την ώρα που η πλάστιγγα έγερνε υπέρ του Άξονα μετά τα γεγονότα της Αβησσυνίας που ενίσχυαν τη θέση της Ιταλίας στην ανατολική Μεσόγειο, αλλά και μετά τις εντυπώσεις που δημιουργήθηκαν με την επίσκεψη του Γερμανού υπουργού προπαγάνδας στην Ελλάδα.

Όπως παρατηρούσε ο νέος Γερμανός πρέσβης στην Αθήνα, πρίγκιπας Erbach,²⁸ που αντικατέστησε τον Kordt και παρέμεινε σε αυτό το πόστο μέχρι το 1941, καμία από τις εκδηλώσεις που έλαβαν χώρα στο περιθώριο της παρουσίας του βρετανικού ναυτικού στο Φάληρο, δεν ξεπέρασε το μέτρο του συνηθισμένου, με εξαίρεση την πρόσκληση για επίσκεψη στη Μάλτα του Βρετανού ναυάρχου Lyons προς το ελληνικό πολεμικό ναυτικό. Η τελευταία θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως υπενθύμιση προς τους Ιταλούς της στενής σχέσης της Ελλάδας με τη Βρετανία.²⁹ Φαίνεται ότι παρά τη δεδηλωμένη πίστη του καθεστώτος Μεταξά στο Λονδίνο, τόσο πριν την 4η Αυγούστου όσο και μετά, οι Βρετανοί δεν ήθελαν να αφήσουν τίποτα στην τύχη. Και αν επί της ουσίας δεν μπορούσαν να παράσχουν στρατιωτική στήριξη στην Αθήνα, έπρεπε τουλάχιστον σε επίπεδο εικόνας να μην υπάρξει αμφισβήτηση για τη θέση της Βρετανίας στην περιοχή.

Ήταν, εξάλλου, την ίδια περίοδο η επίσκεψη του Ιταλού υπουργού Ciano στο Βερολίνο, που είχε δημιουργήσει σχετική ανησυχία στην Αθήνα. Γενικά, η προοπτική στενής συνεργασίας της Ιταλίας με τη Γερμανία του Χίτλερ δημιουργούσε νευρικότητα στην κυβέρνηση Μεταξά, αφού έτσι η παρουσία και οι ενέργειες της πρώτης στην ανατολική Μεσόγειο λάμβαναν άλλες διαστάσεις. Η γερμανική αντιπροσωπεία στην Αθήνα, ωστόσο, καθισχύραζε την ελληνική πλευρά σχετικά και έδειχνε ικανοποίηση από τη στάση των υπουργών της κυβέρνησης και του ίδιου του Μεταξά που, με αφορ-

28. Το πλήρες όνομά του ήταν: Viktor Sergej Heinrich Prinz zu Erbach-Schönberg. Ο οίκος των Erbach έχει τις ρίζες του στα τέλη της πρώτης χιλιετίας μ. Χ..

29. Erbach προς Auswärtiges Amt (Abschrift POL IV 4166/36), *Der englische Flottenbesuch in Phaleron. Die bisherigen Rückwirkungen des Ciano-Besuchs in Griechenland. Griechischer Frachtraum für Sowjetkriegstransporte nach Spanien?*, 30.10.1936, στο: GSR/T120/1072: Politische Abteilung IV: Griechenland, Politische Beziehungen zu Deutschland (1936-1938), Serial N. 1915, 430779 κ.ε.

μή και το ισπανικό ζήτημα, έβαζαν, στις διμερείς συζητήσεις, σε πρώτη προτεραιότητα την αντιμετώπιση του κομμουνισμού. Σε συζήτησή του με τον Erbach στα τέλη Νοεμβρίου 1936, ο Μεταξάς έδειξε ότι συμφωνεί με τα μέτρα της Ναζιστικής Γερμανίας κατά της εξάπλωσης του κομμουνισμού, εκφράζοντας μάλιστα την προσωπική του συμπάθεια προς τον Φράνκο.³⁰ Μάλιστα στο ζήτημα της αποτροπής μεταφοράς οπλισμού και πολεμοφοδίων από τη Σοβιετική Ένωση στην Ισπανία με ελληνικά πλοία, το Τρίτο Ράιχ φαινόταν ότι μπορούσε να υπολογίζει στον Μεταξά.³¹ Ωστόσο, αυτό δεν σήμαινε ότι οι ιδιαίτερα ελκυστικές οικονομικά προτάσεις των Σοβιετικών θα απορρίπτονταν από τους Έλληνες πλοιοκτήτες, ούτε ότι ο ίδιος ο Μεταξάς έμενε τελικά ήσυχος στο θέμα της ιταλικής ενίσχυσης στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου, με εμφανή ή όχι τη γερμανική υποστήριξη.

Όμως και στο πολιτιστικό επίπεδο οι σχέσεις των δύο χωρών έδειχναν να συνεχίζονται ομαλά, στη βάση της παράδοσης που είχε δημιουργηθεί ήδη από τον προηγούμενο αιώνα και στην ελληνική επικράτεια καλλιεργούσαν ιδιαίτερα το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο και η Γερμανική Σχολή. Στο πλαίσιο αυτό, ο Γερμανός υπουργός παιδείας και επιστημών (Reichsminister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung), Bernhard Rust, θα επισκεφθεί την Ελλάδα την άνοιξη του 1937. Όπως και στην περίπτωση της επίσκεψης Goebbels, η δωδεκαήμερη παραμονή του Rust και της συνοδείας του στην Ελλάδα θα περιλαμβάνει πολλές επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους στην Αθήνα, στους Δελφούς και στην Πελοπόννησο. Στην τελευταία, ο Γερμανός υπουργός θα εγκαινιάσει επισήμως την επανεκκίνηση των αρχαιολογικών ανασκαφών στην Αρχαία Ολυμπία, ενέργεια για την οποία είχε δείξει προσωπικό ενδιαφέρον ο ίδιος ο Χίτλερ.³² Στην έκθεσή του προς το Auswärtiges Amt, ο Erbach θα κάνει λόγο για ενθουσιώδη υποδοχή του Rust σε όλες τις περιστάσεις και αισθήματα ευγνωμοσύνης από ελληνικής πλευράς προς τον Führer και τον υπουργό του που συνεχί-

30. Τηλεγράφημα του Erbach στο Auswärtiges Amt, Pol. IV 4808, 28.11.1936, στο: GSR/T120/1072: Politische Abteilung IV: Griechenland, Politische Beziehungen zu Deutschland (1936-1938), Serial N. 1915, 430783.

31. Erbach προς Auswärtiges Amt (Abschrift POL IV 4166/36), *Der englische Flottenbesuch in Phaleron. Die bisherigen Rückwirkungen des Ciano-Besuchs in Griechenland. Griechischer Frachtraum für Sowjetkriegstransporte nach Spanien?*, 30.10.1936, ό. π., 430781.

32. Erbach προς Auswärtiges Amt, *Griechenland Besuch des Herrn Reichsministers Rust*, 28.4.1937, GSR/T120/1072: Politische Abteilung IV: Griechenland, Politische Beziehungen zu Deutschland (1936-1938), Serial N. 1915, 430784 κ.ε.

ζουν τις αρχαιολογικές εργασίες στην Αρχαία Ολυμπία. Κατέληγε στο ότι με την επίσκεψη του Γερμανού υπουργού ξεκινούσε μία νέα «ευτυχής περίοδος γερμανοελληνικής πολιτιστικής και επιστημονικής συνεργασίας», που θα είχε οφέλη και στο πολιτικό πεδίο.³³

Η διετία 1936-1937 θα κυλήσει αρμονικά για τις διμερείς σχέσεις με τη γερμανική πλευρά να έχει μόνον καλά λόγια να πει για το καθεστώς Μεταξά. Μάλιστα η γερμανική αντιπροσωπεία στην Αθήνα θα παρακολουθεί στενά τις εξελίξεις στο εσωτερικό πολιτικό σκηνικό, εκφράζοντας τη δυσφορία της όταν στελέχη των παλαιών πολιτικών κομμάτων κατηγορούν το καθεστώς και προσπαθούν να διαταράξουν την ισορροπία στη συνεργασία του Μεταξά με τον βασιλιά Γεώργιο και το στράτευμα. Στις φήμες ότι ο Γεώργιος, λόγω και της στενής του σχέσης με τη Μεγάλη Βρετανία, έβλεπε στον κοινοβουλευτισμό τη θεραπεία όλων των εσωπολιτικών κρίσεων, ο Erbach απαντούσε σε ενημερωτικό σημείωμα προς το υπουργείο του: «Δεν πιστεύω ότι ο βασιλεύς Γεώργιος είναι τόσο τυφλός, ώστε να μη βλέπει πόσο επικίνδυνη θα ήταν για τη θέση της δυναστείας στην Ελλάδα η απομάκρυνσή του από τον πρωθυπουργό στην παρούσα συγκυρία. Το παράδειγμα του Αλφόνσου ΙΓ΄ της Ισπανίας δείχνει ξεκάθαρα ότι η επιστροφή από ένα αυταρχικό καθεστώς στον κοινοβουλευτισμό οδηγεί μία χώρα με μεγάλη βεβαιότητα στο χάος».³⁴

Η γερμανική αντιπροσωπεία στην Αθήνα θα παρακολουθεί στενά τις εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις, διαπιστώνοντας με ανακούφιση σε εμπιστευτικές συζητήσεις με πολιτικούς και μέλη της βασιλικής οικογένειας, ότι η συμπόρευση βασιλιά και πρωθυπουργού δεν κινδύνευε. Στο τελευταίο συνηγορούσε και το γεγονός ότι το καθεστώς κέρδιζε ολοένα και περισσότερο τη λαϊκή αποδοχή με κινήσεις, όπως η παραγραφή αγροτικών χρεών, αλλά και προβάλλοντας τον αγώνα κατά του κομμουνισμού. Ο Erbach κατέληγε στην έκθεσή του προς το *Auswärtiges Amt*: «Επαναλαμβάνω ότι δεν μπορώ να φανταστώ άλλη κυβέρνηση στην Ελλάδα, που να επιδεικνύει τέτοια κατανόηση προς τη Νέα Γερμανία. Ως εκ τούτου έχουμε κάθε λόγο να

33. Erbach προς *Auswärtiges Amt*, *Griechenland Besuch des Herrn Reichsministers Rust*, 28.4.1937, ό. π., 430790.

34. Erbach προς *Auswärtiges Amt* (Abschrift POL IV 2712), *Die neueste Entwicklung in der griechischen Innenpolitik*, 22.5.1937, στο: GSR/T120/1072: Politische Abteilung IV: Griechenland, Politische Beziehungen zu Deutschland (1936-1938), Serial N. 1915, 430791-430792.

υποστηρίζουμε τον κ. Μεταξά, στον βαθμό που μπορούμε».³⁵

Την ίδια περίοδο η γερμανική πλευρά διαπίστωνε, εξάλλου, με ικανοποίηση την ενίσχυση της θέσης της στην Ελλάδα σε εντυπωσιακό βαθμό.³⁶ Οι εμπορικές συναλλαγές ανάμεσα στις δύο χώρες είχαν σχεδόν διπλασιαστεί στο διάστημα από το 1933 στο 1936, με αύξηση από τα 74 στα 132 εκατομμύρια μάρκα (Reichsmark) και η τάση παρέμενε αυξητική το 1937.³⁷ Έτσι, η Γερμανία καταλαμβάνει την πρώτη θέση στις εξαγωγές, αλλά και στις εισαγωγές ελληνικών προϊόντων και αυτό συμβαίνει λόγω του συστήματος Clearing που έχει υιοθετηθεί από το 1932. Εξάγοντας προϊόντα στη Γερμανία (κυρίως καπνά, σταφίδες και χρώμιο) δημιουργείται πλεόνασμα υπέρ της Ελλάδας, αφού η τελευταία δεν καταφέρνει να απορροφήσει βιομηχανικά αγαθά. Το γεγονός αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα να προχωρήσει σε αγορές πολεμικού υλικού από τη Γερμανία, η οποία με τον τρόπο αυτό κατέστη ο κύριος προμηθευτής της σε στρατιωτικό εξοπλισμό, την περίοδο 1936-1941.³⁸ Ταυτόχρονα με τα οικονομικά-εμπορικά συμφέροντα, αυξανόταν και η πολιτιστική επιρροή των Γερμανών, παραγκωνίζοντας τους Βρετανούς και τους Γάλλους.

Το Auswärtiges Amt συνέδεε τα παραπάνω με τις κοινές πολιτικές αξίες του Τρίτου Ράιχ με το καθεστώς Μεταξά και συγκεκριμένα με την κοινή αντίληψη για τον ρόλο του κράτους και την αντιμετώπιση του κομμουνισμού. Το γεγονός μάλιστα ότι η Γερμανία του Χίτλερ έδειχνε ότι δεν είχε άμεσα πολιτικά συμφέροντα στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, δημιουργούσε στην ελληνική πλευρά και ιδιαίτερα στον Μεταξά ένα αίσθημα εμπιστοσύνης, που μεταφραζόταν σε ανάθεση σε γερμανικές εταιρείες και Γερμανούς ειδικούς διαφόρων δημοσίων έργων (σιδηροδρομικές γραμμές

35. Erbach προς Auswärtiges Amt (Abschrift POL IV 2712), *Die neueste Entwicklung in der griechischen Innenpolitik*, ό.π., 430792.

36. Nikolaos Papanastasiou, *Die Metaxas-Diktatur und das nationalsozialistische Deutschland ... ό. π.*, σελ. 87.

37. Γερμανική Αντιπροσωπεία στην Αθήνα προς Auswärtiges Amt (Politischer Bericht POL IV 2930), *Die Achse Berlin-Rom und die Besserung der italienisch-griechischen Beziehungen*, 29.5.1937, στο: GSR/T120/1072: Politische Abteilung IV: Griechenland, Politische Beziehungen zu Deutschland (1936-1938), Serial N. 1915, 430793-430795. Βλ. σχετικά και Mark Mazower, *Greece and the inter-war Crisis*, Oxford University Press 1991, σελ. 230 κ.ε.

38. Mogens Pelt, Tobacco, *Arms and Politics. Greece and Germany from World Crisis to World War, 1929-1941*, Museum Tusulanum Press 2008, σελ. 72 κ.ε και 148 κ.ε. και Nikolaos Papanastasiou, *Die Metaxas-Diktatur und das nationalsozialistische Deutschland ... ό. π.*, σελ. 129 κ.ε.

και σταθμοί, λυμενικά έργα κ.λπ.). Η κατάσταση αυτή θα προβληματίζε τους Βρετανούς από τα μέσα του 1937 και μετά, ενώ η γερμανική αντιπροσωπεία στην Αθήνα θα παρακολουθεί στενά τις αντιδράσεις του Λονδίνου και του Βρετανού πρέσβη, παρατηρώντας μάλιστα ότι «ο Sir Sidney Waterlow έχει την αφέλεια να μέμφεται συχνά τον Μεταξά δημοσίως για τη γερμανοφιλία του». ³⁹

Οι παρατηρήσεις αυτές δεν έκαναν ωστόσο τη γερμανική πλευρά να παραβλέπει ότι σε περίπτωση πολεμικής σύρραξης στην περιοχή, η Ελλάδα θα τασσόταν στο πλευρό της Βρετανίας, θεωρώντας την –όπως και σε προηγούμενες δεκαετίες– προστάτιδα δύναμη. Εξάλλου, μπορεί η υπεροχή του Βερολίνου να ήταν αδιαμφισβήτητη στις εμπορικές συναλλαγές, καλύπτοντας το 35% των συνολικών ελληνικών εξαγωγών και προσεγγίζοντας το 30% των εισαγωγών, όταν η Βρετανία δεν ξεπερνούσε το 10% και 14% αντίστοιχα, ωστόσο η τελευταία είχε ισχυρή παρουσία σε επίπεδο κεφαλαιουχικό και χρηματοδοτήσεων. Μετά το χρεοστάσιο του 1932, η Αθήνα δεν μπορούσε να παραγνωρίζει τις επιθυμίες των κυβερνήσεων που είχαν επωμιστεί το δημόσιο χρέος της και το μερίδιο των Βρετανών ομολογιούχων σε αυτό ανερχόταν σε ποσοστό 67,42%. ⁴⁰

Μέχρι τότε η γερμανική πλευρά δηλώνοντας ότι δεν έχει πολιτικά συμφέροντα στην ανατολική Μεσόγειο και στα Βαλκάνια και κρατώντας χαμηλούς τόνους στις επαφές στο πλαίσιο του Άξονα Βερολίνου-Ρώμης, θα διατηρεί καλές σχέσεις με το καθεστώς Μεταξά, αναγνωρίζοντας ότι με αυτό τη συνδέουν κοινές αρχές και στόχοι. Το καλοκαίρι του έτους αυτού η γερμανική αντιπροσωπεία στην Αθήνα αναφέρει στο Βερολίνο, ότι ένας υπόγειος πόλεμος των Βρετανών εναντίον των Γερμανών εξελίσσεται στο εσωτερικό της χώρας, ο οποίος είχε ως αποτέλεσμα μία κάπως παθητική αντίσταση των ελληνικών υπηρεσιών στις συναλλαγές με το Βερολίνο, ωστόσο δεν θεωρεί ότι τυχόν τέτοιες δυσκολίες μπορούν να επηρεάσουν τα συμφέροντά της στη χώρα.

39. Γερμανική Αντιπροσωπεία στην Αθήνα προς Auswärtiges Amt (Politischer Bericht POL IV 2930), *Die Achse Berlin-Rom und die Besserung der italienisch-griechischen Beziehungen*, 29.5.1937, ό. π., 430795. Και γενικά: John S. Koliopoulos, *Greece and the British Connection ... ό. π.*, σελ. 84 κ.ε.

40. Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική Εξωτερική Πολιτική*, ό. π., σελ. 259.

Στην προσπάθεια της Βρετανίας να περιορίσει τις ελληνογερμανικές επαφές, δημιουργώντας προστριβές στις σχέσεις των δύο χωρών, η γερμανική αντιπροσωπεία θα αντιτάξει τις δυνατότητές της να ικανοποιήσει καλύτερα από τη Βρετανία τις ελληνικές ανάγκες, στο οικονομικό και στο πολιτιστικό επίπεδο. Η απορρόφηση ελληνικών αγροτικών προϊόντων από τη γερμανική αγορά με τη μέθοδο Clearing, αλλά και η σύνδεση των Γερμανών λογίων και καλλιτεχνών με το αρχαίο ελληνικό πνεύμα, έφεραν σε δύσκολη θέση τους Βρετανούς που «δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις ελληνικές ανάγκες». Ο Γερμανός πρέσβης υποδείκνυε στο *Auswärtiges Amt*, ότι οι Έλληνες έμενε μόνον να πεισθούν ότι η Γερμανία δεν θα συνεργαζόταν με την Ιταλία για την ανατροπή του *status quo* στη Μεσόγειο, για να αφήσουν «ελαφρά τη καρδιά τον πρώτο ρόλο στη Γερμανία σε οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο εντός Ελλάδος».⁴¹

Σε σχέση δε με την ίδια την κυβέρνηση Μεταξά, η γερμανική πλευρά επιβεβαιώνει τη θετική αποτίμηση του έργου της στις εκδηλώσεις για το πρώτο της έτος τον Αύγουστο του 1937 και εκφράζει την πεποίθηση ότι και η αποδοχή του πρωθυπουργού από τον ελληνικό λαό πρέπει να θεωρείται δεδομένη, μετά τα κοινωνικά, αγροτικά και οικονομικά μέτρα της κυβέρνησής του. Ο Γερμανός πρέσβης προτείνει μάλιστα στην κυβέρνησή του να υποδείξει «με τρόπο» στον γερμανικό τύπο τη σημασία της επετείου αυτής, αφού με τη δικτατορία Μεταξά «ο κομμουνισμός έχασε το κυριότερο στήριγμά του στην περιοχή της Εγγύς Ανατολής και δεν διαφαίνεται ότι θα το ξανακερδίσει, όσο ο βασιλιάς, ο πρωθυπουργός και ο στρατός θα βρίσκονται σε αγαστή συνεργασία για το καλό της χώρας».⁴²

Για να βοηθηθεί μάλιστα στο έργο της η ελληνική κυβέρνηση, ο *Erbach* θα προτείνει στην κυβέρνησή του να γίνεται πάντα προσεκτική και χωρίς «τυμπανοκρουσίες» αναφορά των διμερών επαφών και της αγαστής συ-

41. Γερμανική Αντιπροσωπεία στην Αθήνα προς *Auswärtiges Amt* (Politischer Bericht POL IV 3607), *Vorschlag eines Schiedsgerichts- und Vergleichsvertrags an Griechenland*, 9.7.1937, στο: GSR/T120/1072: Politische Abteilung IV: Griechenland, Politische Beziehungen zu Deutschland (1936-1938), Serial N. 1915, 430799.

42. Γερμανική Αντιπροσωπεία στην Αθήνα (Kordt) προς *Auswärtiges Amt* (Politischer Bericht POL IV 3981), *Pressepolitische Behandlung der Feier zum Jahrestag der Errichtung des autoritären Staats in Griechenland*, 28.7.1937, στο: GSR/T120/1073: Politische Abteilung IV: Griechenland, Innere Politik, Parlaments- u. Parteiwesen, (1936-1939) Serial N. 1934, 433732 κ.ε..

νεργασίας των δύο καθεστώτων, προκειμένου να μην δίδεται η ευκαιρία στους αντιπάλους του Μεταξά να τον κατηγορούν ως γερμανόφιλο.⁴³

1938-1939: το τέλος των προσχημάτων

Μέχρι και το 1937, παρά τη βρετανική εξάρτηση της Αθήνας, οι σχέσεις των δύο καθεστώτων θα είναι αρμονικές και μάλιστα με έντονη γερμανική οικονομική παρουσία στην Ελλάδα. Η Μεγάλη Βρετανία, πέρα από μεμονωμένες δηλώσεις, δείχνει ότι δεν ανησυχεί για τις επεκτεινόμενες εμπορικές δραστηριότητες της Γερμανίας στην περιοχή, προφανώς θεωρώντας ότι την κρίσιμη στιγμή ο βασιλιάς Γεώργιος και ο ίδιος ο Μεταξάς θα ταχθούν στο πλευρό της.

Η Γερμανία από την πλευρά της γνωρίζει την πραγματική σύνδεση της ελληνικής κυβέρνησης με το Λονδίνο, αλλά την ευνοεί η φαινομενική ουδετερότητα για λόγους πολιτικούς και κυρίως οικονομικούς, ενώ αρέσκειται στο να υπερτονίζει την ιδεολογική συγγένεια με το καθεστώς Μεταξά. Και ο τελευταίος, βέβαια, προσπαθεί να προωθήσει τα ελληνικά συμφέροντα όσο μπορεί να επικαλείται την ουδετερότητα, γνωρίζοντας ότι την κρίσιμη ώρα η επιλογή του θα είναι μία και μοναδική: η βρετανική.

Το 1938 θα είναι έτος καμπίς. Όχι μόνον στο εσωτερικό της Γερμανίας κάποιες κινήσεις του Χίτλερ θα τον αναδείξουν απόλυτο κυρίαρχο της στρατιωτικής, οικονομικής και διπλωματικής ζωής, αλλά κυρίως οι ενέργειές του σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής δεν θα αφήσουν κανένα περιθώριο αμφιβολίας για την επερχόμενη σύγκρουση. Η πρώτη αφορούσε την προσάρτηση της Αυστρίας (*Anschluss*) και η δεύτερη τον διαμελισμό της Τσεχοσλοβακίας, που τελικά εξελίχθηκε σε ολική κατάληψη της χώρας την άνοιξη του 1939. Συνέπεια των παραπάνω κινήσεων της ναζιστικής Γερμανίας ήταν η προοδευτική εγκατάλειψη του *Appeasement* εκ μέρους των Δυτικών, γεγονός που θα έφερε και την Αθήνα αντιμέτωπη με μία νέα κατάσταση.

Η ελληνική κυβέρνηση θα εξακολουθήσει να επικαλείται την ουδετερό-

43. Γερμανική Αντιπροσωπεία στην Αθήνα (Erbach) προς Auswärtiges Amt (Telegramm POL IV 5828), 10.11.1937, στο: GSR/T120/1073: Politische Abteilung IV: Griechenland, Innere Politik, Parlaments- u. Parteiwesen, (1936-1939) Serial N. 1934, 433744.

τητα, αφού μένει χωρίς επίσημη βρετανική υποστήριξη. Το 1938, όταν τα σύννεφα του πολέμου πύκνωναν στον ορίζοντα, το Λονδίνο θα αρνηθεί διπλωματικά την πρόταση του Μεταξά για σύναψη αμυντικής συμμαχίας. Η άρνηση αυτή δημιουργούσε εκνευρισμό στον Μεταξά, ένα χρόνο πριν ξεσπάσει ο πόλεμος, παράλληλα όμως έδειχνε ότι η Βρετανία δεν είχε ενδοιασμούς, σε ποια πλευρά θα τασσόταν η Αθήνα στην επικείμενη αναμέτρηση. Επιπλέον, μπορούσε να εξηγηθεί από την προσπάθεια της κυβέρνησης Chamberlain –λόγω αδυναμίας της να αντιμετωπίσει την επιθετικότητα του Χίτλερ– να στρέψει τη Γερμανία «προς Ανατολάς» και να προσεταιριστεί την Ιταλία.⁴⁴

Από την πλευρά της, η Γερμανική Αντιπροσωπεία στην Αθήνα θα παρακολουθεί με ενδιαφέρον τις εξελίξεις στο εσωτερικό πολιτικό σκηνικό της Ελλάδας, καταγράφοντας με λεπτομέρειες αντιδράσεις και γεγονότα –όπως το Κίνημα της 28ης Ιουλίου 1938 στα Χανιά– και εξακολουθώντας να δείχνει την προτίμησή της στο καθεστώς Μεταξά, με τον οποίο ο Erbach διατηρεί ανοικτό δίαυλο επικοινωνίας. Ο Γερμανός πρέσβης σε εκθέσεις του προς το Βερολίνο κατά τη διάρκεια του 1938 παρατηρεί την αδυναμία του Έλληνα πρωθυπουργού να επιλέξει άξιους συνεργάτες, την ώρα που η κυβέρνησή του κατηγορείται για την αύξηση των τιμών και τον ελλειμματικό προϋπολογισμό. Πιστεύει, ωστόσο, ότι η πολιτική του καθεστώτος απέναντι στην εργατική και αγροτική τάξη, αλλά και τα συμφέροντα του φιλοβρετανού βασιλιά θα διατηρήσουν τον Μεταξά στην εξουσία.⁴⁵

Στις αρχές του 1939, η γερμανική πλευρά παρατηρεί τη σταθεροποίηση του καθεστώτος στο εσωτερικό της χώρας.⁴⁶ Το ενδιαφέρον της, όμως, πλέον μετατοπίζεται στη στάση που η Ελλάδα θα κρατήσει στην επερχόμενη αναμέτρηση, γι' αυτό η Γερμανική Αντιπροσωπεία στην Αθήνα παρακολουθεί

44. Σπύρος Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις (1936-1940)*, ό.π., σελ. 67.

45. Γερμανική Αντιπροσωπεία στην Αθήνα (Erbach) προς Auswärtiges Amt (POL IV 976), *Die innenpolitische Lage in Griechenland*, 8.2.1938, αλλά και (POL IV 8983), *Lage der Regierung Metaxas*, 30.11.1938, στο: GSR/T120/1073: Politische Abteilung IV: Griechenland, Innere Politik, Parlaments- u. Parteiwesen, (1936-1939) Serial N. 1934, 433750 κ.ε. και 433769 κ.ε.

46. Γερμανική Αντιπροσωπεία στην Αθήνα (Erbach) προς Auswärtiges Amt (POL IV 251), *Innenpolitische Lage*, 7.1.1939, στο: GSR/T120/1073: Politische Abteilung IV: Griechenland, Innere Politik, Parlaments- u. Parteiwesen, (1936-1939) Serial N. 1934, 433776 κ.ε..

στενά το ταξίδι του Βασιλιά Γεωργίου στη βόρεια Ελλάδα.⁴⁷ Τη Μεγάλη Παρασκευή του έτους αυτού η Ιταλία θα προχωρήσει σε κατάληψη της Αλβανίας, γεγονός που θα κάμψει επιτέλους την παθητική βρετανική στάση.⁴⁸ Η Ελλάδα θα αποδεχτεί την αγγλογαλλική εγγύηση της εδαφικής της ακεραιότητας στις 7 Απριλίου, την οποία ο Μεταξάς επιζητούσε από καιρό.⁴⁹ Εξάλλου, με φαινομενική ευθύνη της ελληνικής πλευράς δεν θα ανανεωθεί και το Σύμφωνο Βενιζέλου - Τιτόνι περί ελληνοϊταλικής φιλίας, που είχε υπογραφεί στη Ρώμη το 1928 και ίσχυε μέχρι τις 30 Σεπτεμβρίου 1939. Έτσι, από την άνοιξη μέχρι το φθινόπωρο του 1939 οι «φιλικές» σχέσεις με τον Άξονα θα τελειώσουν και τυπικά.⁵⁰ Η χώρα θα θεωρείται πλέον και από τη Γερμανία του Χίτλερ προπύργιο των βρετανικών συμφερόντων στην ανατολική Μεσόγειο.⁵¹

Συμπεράσματα

Στην εξωτερική πολιτική το καθεστώς Μεταξά δεν απομακρύνθηκε από την Αγγλία, όπως όριζε η γεωπολιτική θέση της χώρας απέναντι στην κυρίαρχη ναυτική δύναμη της Μεσογείου, αλλά και η βούληση του Γεωργίου Β΄ μετά την παλινόρθωση της βασιλείας το 1935.⁵² Ο τελευταίος είχε ξεκάθαρα κατανοήσει από τις συνέπειες της πολιτικής του πατέρα του κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ότι η παραμονή του στο θρόνο ήταν στενά συνυφα-

47. Γερμανική Αντιπροσωπεία στην Αθήνα (Erbach) προς Auswärtiges Amt (POL IV 3354), *Reise des Königs nach Ost-Mazedonien und Thrazien*, 25.5.1939, στο: GSR/T120/1073: Politische Abteilung IV: Griechenland, Innere Politik, Parlaments- u. Parteiwesen, (1936-1939) Serial N. 1934, 433779 κ.ε..

48. Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική Εξωτερική Πολιτική, ό. π.*, σελ. 262 και Ιωάννης Μεταξάς. Το προσωπικό του ημερολόγιο, τόμος 4ος 1933-1941, Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα 1960, σελ. 362 κ.ε.

49. Θάνος Βερέμης, *Ελλάδα-Ευρώπη. Από τον Πρώτο Πόλεμο ως τον Ψυχρό Πόλεμο, ό. π.*, σελ. 105-106 και Σπύρος Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις (1936-1940), ό. π.*, σελ. 60 κ.ε..

50. Nikolaos Papanastasiou, *Die Metaxas-Diktatur und das nationalsozialistische Deutschland ... ό. π.*, σελ. 165 κ.ε.

51. Αννίβας Βελλιάνης, *Μεταξάς-Χίτλερ...*, ό. π., σελ. 89 κ.ε.

52. Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική Εξωτερική Πολιτική, ό. π.*, σελ. 256 κ.ε.

σμένη με την αγγλική υποστήριξη. Έτσι, πρωθυπουργός και βασιλιάς παρ' ότι διατηρούσαν θετικές προσωπικές αναμνήσεις από μία «άλλη» Γερμανία των αρχών του αιώνα, έχοντας και οι δύο λάβει μέρος της στρατιωτικής τους εκπαίδευσης εκεί και όντας θαυμαστές του γερμανικού τρόπου ζωής, ήταν πεπεισμένοι ότι για το καλό της χώρας, αλλά και για την προσωπική τους πολιτική επιβίωση, θα έπρεπε να παραμείνουν σταθεροί στο πλευρό των Βρετανών.

Ο ίδιος ο Μεταξάς, ακόμα και πριν την επιβολή της δικτατορίας του, τασσόταν υπέρ της βρετανικής πλευράς λόγω της γεωπολιτικής θέσης της χώρας. Εξάλλου, παρά τον θαυμασμό του προς τη Γερμανία έβλεπε ιδιαίτερα από κάποιο σημείο και μετά την επικίνδυνη τροπή που έπαιρνε η κατάσταση λόγω της ναζιστικής πολιτικής και νοοτροπίας, ενώ οι συνθήκες που είχαν δημιουργηθεί με την ιταλική εισβολή στην Αβησσυνία δεν του επέτρεπαν πειραματισμούς,⁵³ την ώρα που και η Μεγάλη Βρετανία θεωρούσε δεδομένη τη φιλοαγγλική τοποθέτηση της ελληνικής πλευράς, προκειμένου να ελέγχει τον μεσογειακό χώρο.

Τα παραπάνω δεν αναιρούσαν βέβαια το γεγονός ότι με τη Γερμανία το καθεστώς Μεταξά είχε αφενός κάποια ιδεολογική συνάφεια, αφετέρου επιθυμούσε να διατηρήσει τις παραδοσιακές στενότερες οικονομικές-εμπορικές, αλλά και πολιτιστικές σχέσεις, αποφεύγοντας παράλληλα και μία πολεμική εμπλοκή της χώρας του στην επερχόμενη σύγκρουση. Αυτή η πολιτική ευνοήθηκε στο πλαίσιο της πολιτικής κατευνασμού των Δυτικών απέναντι στον Χίτλερ, αφήνοντας ελευθερία κινήσεων στον Έλληνα δικτάτορα την περίοδο 1936-1937.

Καλές σχέσεις με τον Μεταξά επιθυμούσε να διατηρήσει και το Τρίτο Ράιχ, χωρίς να τρέφει αυταπάτες για τη στάση που θα κρατούσε σε μία αντιπαράθεση ο Γεώργιος υπό την πίεση των Βρετανών και ο Μεταξάς υπό την πίεση του βασιλιά. Πρώτο μέλημα των Γερμανών ήταν η εξασφάλιση των πρώτων υλών της ευρύτερης περιοχής των Βαλκανίων και σε πολιτικό επίπεδο τους ήταν αρκετό να μην υπάρχουν εμφανείς συμμαχίες εναντίον τους και παρουσία οργανωμένων αντίπαλων (κυρίως βρετανικών) στρατευμάτων στην περιοχή, τα οποία θα μπορούσαν να απειλήσουν τα νώτα

53. Nikolaos Papanastasiou, *Die Metaxas-Diktatur und das nationalsozialistische Deutschland* ... ό. π., σελ. 76-77.

της Wehrmacht στη σχεδιαζόμενη επιχείρησή του προς ανατολάς. Όσο δεν δημιουργείτο βαλκανικό μέτωπο εναντίον του, για το Βερολίνο ήταν αρκετή μία φαινομενική ουδετερότητα.

Τα προσχήματα θα εκλείψουν και για τις δύο πλευρές μετά το 1938. Το *Anschluss* της Αυστρίας και τα γεγονότα με την Τσεχοσλοβακία θα δημιουργήσουν μία νέα κατάσταση, βασικό στοιχείο της οποίας είναι η εγκατάλειψη του *Appeasement* και η προετοιμασία των Δυτικών για την πολεμική αναμέτρηση με τον Χίτλερ. Η επερχόμενη παγκόσμια σύγκρουση θα αποκλείσει και την ελευθερία κινήσεων των μικρών παικτών, όπως η Ελλάδα. Όντας προσανατολισμένη στον ιταλικό κίνδυνο, η ελληνική εξωτερική πολιτική θα εγκαταλείψει ουσιαστικά την ουδετερότητα μετά τις ενέργειες του Μουσολίνι στην Αλβανία, αποδεχόμενη την αγγλογαλλική εγγύηση του Απριλίου του 1939.

Ο Μεταξάς έχει πλέον αποφασίσει να αποκρούσει κάθε ιταλική αξίωση εναντίον της Ελλάδας, ελπίζοντας και στη βρετανική υποστήριξη, αν και θα εξακολουθήσει να μην αντιδρά σε προκλητικές ενέργειες των Ιταλών, που θα ενταθούν μετά τη γερμανική επίθεση στην Πολωνία το φθινόπωρο του 1939 και την επίσημη έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ο διάυλος επικοινωνίας του καθεστώτος Μεταξά με το Βερολίνο δεν θα λειτουργεί ουσιαστικά μετά την ιταλική επίθεση στην Ελλάδα τον Οκτώβριο του 1940 και την αναπάντεχη για τον Άξονα έκβαση του ελληνοϊταλικού πολέμου, που θα φέρει και την πολεμική εμπλοκή της ναζιστικής Γερμανίας με την Ελλάδα.

Abstract

THE NAZI PERSPECTIVE OF THE METAXAS DICTATORSHIP, 1936-1939

This article, mainly based on German archives, examines Nazi-Germany's perception of the Metaxas dictatorship from 1936 to 1939. During this period, equidistance between Britain and Germany seemed still possible for Athens's foreign policy and the Third Reich showed no particular political engagement, apart from its financial and cultural interests, in the region.

The Metaxas regime had a certain ideological connection with Germany and wanted to maintain the traditional trade as well as cultural relationship but avoid the involvement of Greece in the forthcoming conflict.

The implementation of this policy was facilitated in the context of the Western Powers' Appeasement Policy towards Hitler, affording the Greek dictator a room of maneuver during 1936-1937.

The Third Reich also wished to maintain a good relationship with Metaxas although Berlin was under no illusion that George II was identified with Britain and that Metaxas would line up with the King in case of conflict.

Both sides' pretenses disappeared after 1938-1939 and the communication channel broke down definitively after the Italian attack against Greece in October 1940 and the unfavourable outcome of the Greek-Italian war for the Axis, which subsequently propelled Hitler's invasion into Greece.